

Krajobraz kulturowy powojkowy Bornego Sulinowa i jego wpływ na kształtowanie polityki władz miejscowych

Post - military cultural landscape of Borne Sulinowo and its influence on Town Council politics creating

Joanna Poczta

Akademia Wychowania Fizycznego
im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu
joanna.poczta@tlen.pl

Abstract. Landscape is not only made by nature, it is made by culture and the history. Post-military training ground has special meaning between post-military areas, when residential and service infrastructure is strictly connected with the old battle camp background. There are areas of low urbanization and high environment quality – with special value of tourism and recreation development function. One example is Borne Sulinowo area, which is situated in szczecinecki district, south-east part of zachodniopomorskie province.

The purpose of this research work is an attempt to show that Borne Sulinowo as a post-military town performs tourism function and makes a recreation system. For the main objective realization turned out to be necessary to describe the character of the researched area with taking into consideration state of environment, state of antropogenical surroundings, stock-taking tourist facilities being, survey by questionnaire and analysis of local authorities policy.

As a result of the analysis discovered that Borne Sulinowo has all components which are included in the city recreation system: has unusual natural scientific and cultural supply, technical system, organization and managing organs.

Survey by questionnaire has shown that the area is tourist attractive not only for inhabitants but also for resting people.

Słowa kluczowe: zagospodarowanie turystyczne, rewitalizacja, krajobraz kulturowy

Key words: tourist development, revitalisation, cultural landscape

Wprowadzenie

Każdy krajobraz dziś istniejący na Ziemi jest wytworem zarówno natury jak i kultury. Krajobrazy „czyste”, w pełni naturalne, czy też w pełni kulturalne, należą do rzadkości i w minimalnym stopniu są turystycznie użytkowane. Przeważają układy mieszane przyrodniczo – kulturowe (Krzymowska – Kostrowicka, 1999). Wśród krajobrazów powojkowych wyjątkowe znaczenie zyskują obszary popoligonowe, gdzie z infrastrukturą mieszkalno-usługową związana jest obecność wielkoobszarowego zaplecza poligonowego. Są to najczęściej tereny niezurbanizowane o wysokiej jakości środowiska przyrodniczego – o szczególnie wysokiej wartości dla rozwoju funkcji turystycznej i rekreacyjnej. Wraz z rozwojem gospodarki rynkowej następuje powolne przekształcanie terenów powojkowych, które przekwalifikowują się na zaplecza mieszkalne sąsiadujących miast i wypoczynkowe o zasięgu regionalnym, a nawet krajowym. Jednym z przykładów są tereny w gminie Borne Sulinowo położone w powiecie szczecineckim, w południowo – wschodniej części województwa

zachodniopomorskiego (Kałowska J., Miedzińska I., 2006). Celem niniejszego opracowania jest próba wykazania, że Borne Sulinowo jako miejscowość po-wojskowa, pełni funkcję turystyczną i jest systemem rekreacyjnym, którego popolygonowy, militarny krajobraz ma zasadniczy wpływ na politykę władz miejscowych oraz rozwój miasta.

Militarny charakter wykorzystania badanego terenu i jego wpływ na specyfikę krajobrazu

Obszar gminy Borne Sulinowo w niedalekiej przeszłości był terenem sekretnym i zamkniętym.

Miasto wybudowane w latach 1934 – 1936 przez dziesięciolecie służyło jednemu – militarnemu – celowi. Na poligonie o powierzchni 20 tys. ha dwie armie szkoliły swoich żołnierzy – niemiecka do 1945 roku, radziecka od 1945 do 1992 roku. W 1993 roku rząd RP przekazał miasto władzy samorządowej do jego cywilnego zagospodarowania.

W latach 1933-1945 w Bornym Sulinowie istniała niemiecka baza wojskowa z koszarami i zapleczem poligonowym. Struktura miasta zbudowana została na potrzeby Wehrmachtu. W celu uzyskania terenu dla tworzonego równocześnie poligonu, ówczesne władze rozpoczęły akcję przesiedleńczą miejscowej ludności na inne tereny Rzeszy. W ten sposób powstały ogromne połacie lasów, łąk i nieużytków o łącznej powierzchni przeszło 20 tysięcy hektarów.

Po II Wojnie Światowej Armia Radziecka przez prawie 50 lat utrzymywała militarny charakter przejętego obszaru, tworząc najlepiej strzeżoną bazę Północnej Grupy Wojsk (Odkrywca, Fortyfikacje, 1998). Obszar był terenem sekretnym i zamkniętym. Oficjalnie Borne Sulinowo „nie istniało”. Nie było zaznaczone na mapach i w atlasach samochodowych. Drogi, które wiodły do miasta kończyły się przed szlabanem, obok którego stali uzbrojeni czerwoarmiści. Nie było żadnej możliwości przejazdu. Dopiero w latach 70-tych XX wieku zaczęły pojawiać się mapy, na których zamieszczono owiany tajemnicą obszar. Nadal jednak prowadzących tam dróg pilnie strzeżono. Poligon opisano w ewidencji gruntów jako „tereny leśne” (Kałowska, Miedzińska, 2006).

Ten wojskowy teren do dziś zajmuje znaczne obszary. Miasto wtopione jest w kompleks leśny, rozciągnięte przy południowym brzegu jeziora Pile. Gęsta i urozmaicona sieć strug i rzeczek różnej wielkości, obfitość jezior wśród zalesionych wzgórz, stanowią o atrakcyjności krajobrazowo-przyrodniczej omawianego obszaru. Szczególnie interesującym szlakiem wodnym jest rzeka Piława. Wypływa z jeziora Komorze, przepływa na obszarze gminy przez siedem jezior i Zalewy Nadarzyckie. Nad jej brzegami znajduje się część umocnień i bunkrów Wału Pomorskiego. Lasy zajmują ok. 56 % powierzchni gminy. Duża ilość terenów podmokłych, spowodowała rozwój specyficznych dla tego środowiska form roślinnych w tym także gatunków objętych całkowitą ochroną. Na terenie byłego poligonu, w południowej części gminy znajdują się jedno z największych wrzosowisk w Europie (Borne Sulinowo...2005).

Problemy wykorzystania terenów popolygonowych po roku 1992

Zmiany polityczne i gospodarcze w naszym kraju przyczyniły się do zamknięcia i likwidacji wielu terenów wojskowych. Obszary te często bazowały na jednej funkcji rozwojowej co sprawiło, iż jej zanik spowodował olbrzymie problemy nie tylko gospodarcze ale i społeczne. Osłabione oddziaływanie czynników zewnętrznych ograniczyło rozwój lokalny (Kozłowska, 2005). Historia miasta Borne Sulinowo jak i poczynania dwóch wielkich armii, które tu wadały, mają ogromny wpływ na trudności jakie pojawiły się po 1992 roku. Przede wszystkim na mapach Polski pojawiło się miasto. Odtajnione zostało to, co przez kilkadziesiąt lat ukryte było na niedostępnym obszarze figurującym jako tereny leśne. Pojawiły się pierwsze wzmianki w prasie i TV. Teren wzbudził zainteresowanie ekologów, historyków, geografów, turystów i przyszłych mieszkańców. Powstało wiele wątpliwości dotyczących skażenia środowiska i zanieczyszczeń, które miały być pozostałością po poprzednich użytkownikach. Po przekazaniu więc terenu władzom polskim podstawowym warunkiem racjonalnego zagospodarowania tego terenu, z uwzględnieniem interesów ochrony przyrody, było rozpoznanie przyrodniczej wartości obszaru poligonu.

Borne Sulinowo narodziło się od nowa jako miasto cywilne w 1993 roku. Przeszłość zdeterminowała charakter miasta we wszystkich aspektach: społecznym, gospodarczym, ekologicznym i urbanistycznym. Miejscowość w krótkim czasie stała się miejscem osiedlania przybyszów z całej Polski szukających nowego miejsca zamieszkania i szans. Byli to ludzie wywodzący się z różnych, często odmiennych grup i kultur społecznych, (m.in. ze Śląska, Mazowsza, Podhala, Małopolski, Kaszub). Nowe oblicze miasta powstało więc na bazie tradycji i kultur z różnych części kraju rodząc tym samym wiele problemów o charakterze społecznym. Nie jest łatwo w nowej, tak zróżnicowanej grupie społecznej, wypracować poczucie przynależności do regionu.

Polityka władz miejscowych w rozwoju funkcji turystycznej miasta Borne Sulinowo

Rozwój funkcji turystycznej miasta Borne Sulinowo jak i kształtowanie świadomości społeczeństwa w zakresie atrakcyjności tego obszaru oraz możliwości wykorzystania jego wyjątkowego, powojkowego krajobrazu zajmuje bardzo ważne miejsce w polityce władz miejscowych. Celem polityki przestrzennej jest zapewnienie warunków do zrównoważonego rozwoju miasta, poprzez określenie specyfiki krajobrazu, istniejących konfliktów przestrzennych i propozycji ich rozwiązań, oraz takie określenie kierunków zagospodarowania, które doprowadzą do uzyskania ładu przestrzennego i zapewnią ochronę zasobów i walorów jego środowisk - przyrodniczego i kulturowego. Powstają dokumenty strategiczne, w których porusza się zagadnienia dotyczące zagospodarowania turystycznego terenu. Pojawiają się stwierdzenia, iż turystyka jest głównym trendem rozwoju miasta. Zadanie to jest jednak bardzo trudne, ponieważ wspomniany brak tożsamości mieszkańców Bornego Sulinowa z nowo zamieszkałym obszarem wpływa na ich postawę wobec rozwoju funkcji turystycznej miasta i jego okolic.

Funkcja turystyczna w polityce władz miasta

Do przyjęcia turystyki jako głównego kierunku rozwoju miasta i gminy skłaniają walory krajobrazowe, kulturowe a także historyczne. Teren ma dobre warunki do uprawiania turystyki pobytowej i kwalifikowanej, w tym turystyki pieszej, rowerowej, kajakowej i konnej. Przylegający do miasta rozległy obszar poligonu z jedynymi w swoim rodzaju budowlami, czy pozostałościami umocnień Wału Pomorskiego stanowią podstawę do rozwoju coraz popularniejszej turystyki militarnej.

W 2004 roku na zlecenie UMiG Borne Sulinowo powstał *Program rozwoju i promocji Gminy Borne Sulinowo*. Podstawą opracowania programu była diagnoza dokonanej w *Strategii Rozwoju Miasta i Gminy Borne Sulinowo na lata 2004-2019*, inwentaryzacji istniejącej bazy turystycznej, w tym: atrakcyjności walorów naturalnych, warunków i zagospodarowania turystycznego oraz istniejących form turystyki. Jako główne narzędzie przeprowadzonej oceny była analiza SWOT. Osobno dokonano oceny promocji gminy jako podstawowego zadania kształtującego jej wizerunek. W drugiej koncepcyjnej części opracowane zostały działania zmierzające do realizacji postawionych celów i plan promocji. Zasadniczymi zapisami bezpośrednio lub ściśle związanymi z rozwojem turystyki są działania na rzecz zachowania i ochrony walorów przyrodniczo-krajobrazowych, dziedzictwa kulturowego oraz świata roślinnego i zwierzęcego oraz promocja walorów historycznych. Realizacja programu ma pozwolić na osiągnięcie strategicznego dla gminy Borne Sulinowo celu - zapewnienie zrównoważonego rozwoju gospodarczego poprzez wykorzystanie walorów przyrodniczych, zasobów ludzkich i specyfiki miasta (*Plan Rozwoju Lokalnego Miasta 2004*).

Założenia programu rewitalizacji Bornego Sulinowa

W projekcie lokalnego programu rewitalizacji Bornego Sulinowa na lata 2004 - 2020 wyraźnie wskazano, iż rewitalizacja tego powojkowego miasta i terenów znajdujących się w jego otoczeniu musi odbywać się przede wszystkim z zachowaniem walorów historycznych, z podkreśleniem jego unikalności i specyfiki, w zgodzie z wartościami i potrzebami lokalnej społeczności. Do założeń tegoż projektu należy kompleksowa odnowa przestrzenna, gospodarcza, ekologiczna i społeczna. Realizacja przedsięwzięcia odbywa się

z głównym trendem rozwoju miasta, jakim jest turystyka, zgodnie z przesłaniem: Borne Sulinowo – turystyczny poligon (Kałowska, 2007).

Program rewitalizacji Bornego Sulinowa zakłada również stworzenie na terenie byłej osady wojskowej markowego produktu turystycznego o nazwie Park Trzech Kultur. Produkt ten jest zespołem działań inwestycyjno – programowych, zgodnych z głównym kierunkiem rozwoju miasta i gminy, który powstanie na bazie historycznej specyfiki miasta.

Projekt Parku Trzech Kultur będzie realizowany w latach 2004 – 2019 i zakłada stworzenie na terenie miasta trzech odmiennych lecz historycznie integralnych segmentów – niemieckiego nawiązującego do atmosfery lat trzydziestych, radzieckiego z lat 1945 - 1992 i polskiego, który jest współczesną wizją wykorzystania obszaru pod kątem turystycznym, uwzględnia również historyczne elementy i trendy współczesnej turystyki na świecie. Każdy z nich będzie specyficzny i charakterystyczny tak aby połączyć przeszłość, teraźniejszość i przyszłość (*Uproszczony lokalny program rewitalizacji...*, 2004).

Specyfika powojennego krajobrazu miasta i jego wpływ na atrakcyjność turystyczną Bornego Sulinowa w opinii respondentów

Zagadnienie funkcji turystycznej terenów popolygonowych jako czynnika rozwoju pojawiło się w trakcie badań w zakresie funkcjonowania Bornego Sulinowa jako terytorialnego systemu rekreacyjnego. W badaniach ankietowych uczestniczyli zarówno mieszkańcy jak i turyści przebywający na badanym terenie. Badania przeprowadzono w okresie jesiennym 2005 roku.

Wśród respondentów dominowały kobiety (67 %). Największą grupę wiekową stanowiły osoby między 21 a 30 rokiem życia (3 %) i między 31 a 40 rokiem życia (24 %). Przeważały osoby ze średnim (49 %) i wyższym (37 %) wykształceniem. Wśród ankietowanych mieszkających w Bornym Sulinowie deklarowane pochodzenie związane było z: województwem zachodniopomorskim (63 %), województwem wielkopolskim (13 %), województwem śląskim (8 %), województwem dolnośląskim (2 %), województwem mazowieckim (2 %), województwem warmińsko-mazurskim (2 %). Autochtoni to jedyne 1,85 %.

Większość ankietowanych (54 %) trafiła do Bornego Sulinowa ze względów mieszkaniowych. Ceny mieszkań były bardzo atrakcyjne. W 1992 roku, po opuszczeniu miasta przez Armię Radziecką, opustoszałe budynki i zabudowania ulegały stopniowemu zagospodarowaniu.

Z przeprowadzonych badań wynika, iż dla zdecydowanej większości respondentów (97 %) miasto jest atrakcyjne turystycznie.

Krajobraz kulturowy...

Tab. 1. Atrakcyjność turystyczna Bornego Sulinowa i okolic w opinii respondentów

Tab. 1. Touristic attractiveness of Borne Sulinowo and its areas in the opinion of the respondents

ATRYBUTY ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ	Mieszkańcy [%]	Turyści [%]
Jakość i ochrona środowiska:		
• ogólna jakość środowiska	18	19
• czyste jezioro	19	9
• czyste powietrze	16	12
• działania na ochronę środowiska	5	0
• piękny Park	5	0
Walory krajobrazowe:		
• lasy	38	40
• jeziora	43	37
• formy krajobrazu, różnorodność terenu	8	6
• zieleń	8	0
• wrzosowiska	5	0
Estetyka:		
• cisza	5	12
• spokój	5	9
• piękna, dziewicza przyroda	13	6
Walory krajoznawcze:		
• militaria, bunkry	27	25
• poligony	11	6
• ciekawa historia miasta	16	9
• militarny klimat, atmosfera	10	3
Zagospodarowanie turystyczne:		
• szlaki rowerowe	5	12
• wypożyczalnia sprzętu wodnego	0	9
• szlaki wodne i spływy kajakowe	2	3
• obecność infrastruktury turystycznej	8	9

Inne :		
• brak tłumów	0	6
• miasto przyjazne turystom	0	6
• istnieje wiele możliwości rozwoju	2	0

Źródło: Kałowska (2006)

Największy wpływ na atrakcyjność Bornego Sulinowa zarówno dla mieszkańców jak i odwiedzających, ma jakość środowiska przyrodniczego, walory krajobrazowe oraz walory krajoznawcze (świadczenia działalności wojsk niemieckich i radzieckich oraz ciekawa historia miasta) (Tab. 1.). Dla mieszkańców brak tłumów nie ma znaczenia, natomiast 6 % ankietowanych odwiedzających miasto uważa, że brak tłumów i związane z tym cisza i spokój, wpływa na jego atrakcyjność. Mieszkańcy rzadziej wskazują na obecność infrastruktury obsługującej ruch turystyczny, natomiast dla turystów odwiedzających miasto, ich obecność podnosi jego atrakcyjność.

Podsumowanie

Krajobraz kulturowy powojenny Bornego Sulinowa znacząco wpływa na kształtowanie polityki władz miejscowych. Rozwój terenów miasta a zwłaszcza jego ekspansja na łatwo dostępne oraz atrakcyjne turystycznie tereny pozostawia wewnątrz obszary o nierozwiązanych problemach. Równocześnie w większości w tych zdeprecjonowanych obszarach można odnaleźć znaczny potencjał rekreacyjno-turystyczny, gospodarczy czy kulturowy. W obszarze Bornego Sulinowa nie ma terenów niepotrzebnych, są tylko miejsca niedostosowane, chwilowo odrzucone, ulegające dewastacji tak społecznej jak i przestrzennej.

Małymi krokami tworzy się zagospodarowanie turystyczne miasta. Jego rozwój ograniczany jest również tym, że sprzedane po 1993 roku działki i pustostany stoją do dziś w niezmiennym stanie i trudno zmusić ich właścicieli do przeprowadzenia remontu poprawiając tym samym krajobraz miasta i okolic. Problem bardzo często tkwi w miejscowej ludności, nie utożsamiającej się z terenem i nie przejawiającej zainteresowania specyfiką nowo zamieszkałego obszaru. Mimo, iż mieszkańcy Bornego Sulinowa dostrzegają wysoką atrakcyjność turystyczną tego miejsca podkreślają, iż decyzja o zamieszkaniu na tym terenie spowodowana była poszukiwaniem nowego sposobu na życie oraz niskimi cenami mieszkań. Badania wykazały, że w większości, są to osoby bierne, nie wykazujące inicjatywy w działaniach na rzecz zmian w mieście i okolicy, w szczególności dla potrzeb obsługi ruchu turystycznego.

Specyficzna przeszłość historyczna i militarna jest podstawą do promowania miasta i tworzenia charakterystycznych produktów turystycznych. Uproszczony lokalny program rewitalizacji Bornego Sulinowa przewiduje duże zmiany w zakresie integracji społeczności lokalnych, zaangażowania mieszkańców w budowę zagospodarowania turystycznego i realizacji projektu o nazwie „Park Trzech Kultur”.

Położenie wśród lasów i jezior, nietuzinkowa historia, garnizonowa zabudowa, poligony oraz elementy wojskowe tj. lotnisko, bunkry, areszt, place defilad, budynki sztabowe, walory urbanistyczne to atuty, które sprawiają, że Borne Sulinowo jest atrakcyjne turystycznie. Występują bardzo dobre warunki do rozwoju różnych form turystyki pobytowej i kwalifikowanej. Bogactwo i różnorodność zasobów przyrodniczych oraz ich wysoka jakość sprzyja ich wykorzystaniu w turystyce wypoczynkowej. Główną atrakcją są: wrzosowiska kłomińskie, jeziora i lasy. Przylegający do miasta rozległy obszar poligonu z jedynymi w swoim rodzaju budowlami, czy pozostałościami umocnień Wału Pomorskiego, stanowią podstawę rozwoju coraz popularniejszej turystyki militarnej. Borne Sulinowo obok turystyki wypoczynkowej, pobytowej, zawsze przyciągać będzie wyspecjalizowanych turystów - pasjonatów militariów.

Literatura

- Borne Sulinowo informator turystyczny, 2005, POT.
- Kałowska J. (Poczta J.), 2006: Borne Sulinowo jako system rekreacyjny, msc. praca magisterska, Wydział Turystyki i Rekreacji AWF Poznań.
- Kałowska J. (Poczta J.), Miedzińska I., 2006, Atrakcyjność turystyczna obszarów popoligonowych na przykładzie Bornego Sulinowa (w) Gospodarka turystyczna w XXI wieku – globalne wyzwania i zagrożenia, Raszka B., Bosiacki S., Poznań AWF, s.385 -394.
- Kałowska J. (Poczta J.), 2007, Rewitalizacja Bornego Sulinowa w procesie tworzenia markowego produktu turystycznego i jej wpływ na zagospodarowanie turystyczne miasta (w) Zagospodarowanie Turystyczne część I, Polityka regionalna zagospodarowania turystycznego, Zeszyty Naukowe nr 465, Ekonomiczne problemy turystyki nr 8, Meyer B., Panasiuk A., Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s.91-97
- Kozłowska E., 2005, Miasto po likwidacji garnizonu, Studia Regionalne i Lokalne Nr 3 (21), s. 97-112.
- Krzymowska – Kostrowicka A., 1999, *Kulturowe uwarunkowania oceny i waloryzacji krajobrazów turystyczno – rekreacyjnych* (w) Geologiczne podstawy badania i planowania krajobrazu rekreacyjnego, Problemy ekologii krajobrazu, Pietrzak M. tom 5, Poznań, s. 11-16.
- Odkrywca, Fortyfikacje, Niemieckie poligonowe schrony obserwacyjne*, 1998, rok I, nr 0, Wyd. „JMK” s. 4-5.
- Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Borne Sulinowo na lata 2004-2019*, opracowanie zbiorowe na zlecenie Urzędu Miasta Borne Sulinowo, zatwierdzone Uchwałą Nr XV/171/2004 Rady Miejskiej w Bornem Sulinowie z dnia 30 kwietnia 2004 r.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Borne Sulinowo*, praca zespołowa pod kierunkiem mgr inż. arch. Wojciecha Wojciechowskiego, PPB NORDBUD Koszalin, 2000, Borne Sulinowo.
- Uproszczony lokalny program rewitalizacji miasta Borne Sulinowo*, opracowanie zbiorowe, Urząd Miasta Borne Sulinowo, 2004.